

AĞRI-DOĞUBAYAZIT YÖRESİ DOKUMA BEŞİK ÖRNEKLERİ

SAMPLES OF HAND WEAVED CRADLES IN AĞRI-DOĞUBAYAZIT

Yrd.Doç.Dr. Fatma Nur BAŞARAN¹

Öğr.Gör. Hanife YARMAÇI²

ÖZET

Geleneksel yaşam içerisinde beşiğin Türklerde çok eski tarihlerden beri kullanıldığı bilinmektedir. Orta Asya'da yapılan kazılarda M.Ö. 1. yüzyıla ait bir Hun gömütünde bulunan malzemeler arasında beşik kalıntıları bulunmuştur. Genellikle beşik kullanımındaki asıl amaç, çocuğu dış etkilerden korumak, uyumasını hızlandırmak, üzerine örtülen örtüler ile ışığı kırmak ve beşiğin sallanmasını sağlayarak çocuğun rahatlamasına yardımcı olmaktadır.

Beşik çeşitlerinde gelenek-görenek ve yaşam şartlarına göre değişiklikler görülmektedir. Genellikle halk arasında yaygın olarak bilinen ağaç veya metal iskelet üzerine yapılanların yanında özellikle yaylak-kışlak olarak yaşayan toplumların kullandığı el dokuması beşikler bulunmaktadır. Bu beşiklerin en büyük avantajı yaylak kışlak yaşantı gereği katlanabilir ve kolay taşınabilir olmasıdır. Metal ve ahşap örneklerine göre ebatlarının büyük olması, çocuğun 2-3 yaşına kadar bu beşiklerde uyutulmasını mümkün kılmaktadır. Günümüzde gerek yaşam tarzlarının değişmiş olması gerekse dokumacılığın yok olmaya yüz tutması ile dokuma beşik kullanımı yok denecek kadar az sayıdadır.

Bu makalede; Ağrı iline bağlı Doğubayazıt İlçesi ve çevresinde yapılan araştırmalarda bulunan orijinal beşik örnekleri teknik, renk ve kompozisyon özellikleri açısından incelenmiş ve bulunan örnekler kayıt altına alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Orta Asya, Ağrı-Doğubayazıt, beşik, dokuma, geleneksel.

ABSTRACT

In traditional life of Turks, using of cradle has known untill old historical times. Cradle remnants are found in Middle Asia archaeological excavations which are belongs to Hun Empire at time 1. century BC.

The reason of using cradle is usually; saving the child from outside, accelerating child to sleep, pleating the light with some cover and making child relax with wagging cradle.

Variety of cradles shows differences because of traditional and customary life conditions. Widely known by the public, cradles are generally made by wood or metal frames. Otherwise publics, which are migrants, was used hand weaved cradles. In migrant life the biggest advantages of using that kind of cradles is being collapsible and easy transport.

¹ Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi fnurbasaran@gmail.com

² Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yenice Meslek Yüksekokulu hanifegunes@comu.edu.tr

According to metal and wood samples, hand weaved cradles are more bigger and make child sleeps easy until child is 2-3 years old. In our days nearly there is not any hand weaved cradles using.

In this communique; original cradles, which are found in Ağrı city, Doğubayazıt county and around, are analysed in the way of technique, colour and composition. The samples which can be reached are chained sensitively.

Key Words: Middle Asia, Ağrı-Doğubayazıt, cradle, weaving, traditional.

1. GİRİŞ

Beşik, süt çocuklarını yatırmaya ve sallayarak uyutmaya yarayan, tahta ve demirden yapılmış, sallanır küçük karyola olarak tanımlanabilmektedir. Beşik kelimesinin mecazi anlamda “bir şeyin doğup geliştiği yer” manasında da kullanıldığı bilinmektedir. Beşik-(sallamak) fiil kökü ve “+k” fiilden isim yapma eki ile türetilmiş isimdir (Eren, 1999:48).

Beşik kelimesinin gerek mecazi anlamı, gerekse kelime anlamı göz önüne alındığında, çocukların büyütülmesinde kullanılan, hafif, pratik ve basit araçlar halk dilinde beşik olarak anılmakta ve günümüzde kullanımı geleneksel veya modern biçimleri ile devam etmektedir. Yörük yaşamında çocuklar, genellikle sırtta taşınmakta, ahşap ve demir beşikler ise pek kullanılmamaktadır. Bunların yerine hafif, pratik ve basit araçlardan yapılmış beşiklerle bu gereksinim karşılanmaktadır.

XI. yy.’da Yakın Doğu’da Selçuklu Devletini kurarak Orta Çağ tarihinde önemli bir rol oynamış Türk kabilelerine Oğuz isminin yanında “Türkmen” denildiğini ve Türkmen adının Oğuzlar kastedilerek kullanıldığı yazılı kaynaklarda ifade edilmektedir. Bu alanda yapılan çalışmalar Türkmenlerin yaşam biçimlerini Yörüklük olarak ifade etmektedir. Yürümek fiilinden yola çıkan ve “yürü” köküne “k” ekinin gelmesiyle oluşan “yürük” veya “yörük”, yerleşmişliğin karşıtı olarak kullanılmaktadır. Yörük ismi yaylak kışlak bir yaşam süren, hayvan besleyen kabileler için kullanılmaktadır (Ölçer, 1988:13).

Yaylak-kışlak Türk topluluklarının hayatları büyük oranda, koyun yetiştiriciliğine dayandığından, mevsimlere göre, çayırları verimli olan yerlere göç ederek yaşamaktadırlar. Bu yaşam tarzlarına bağlı olarak, gerekli bütün ihtiyaçlarını hafif ve kolay taşınabilen eşyalar ile karşılamaktadırlar. Yüzyıllardır Türkmen kadınları, bebeğini kendi dokuduğu beşikte büyütmüş, çocuğunu sırtında taşımak için özel torbalar dokumuştur (Görgünay, 1994:15; Görgünay ve Akansel, 1999:160). Bunun yanında yerlere çeşitli dokuma yaygılar ve sofralarının altına ince cicim örtüler serdikleri, çeşitli yiyecek maddelerini, özellikle tahıllarını desenli dokuma çuvallar içinde sakladıkları, mutfak araç gereçleri, bıçak, kaşık ve oklavaları bile ufak dokuma torbalar içinde korudukları bilinmektedir. Böylece bir konut için gerekli olan yaşam gereçlerinin çoğu kadınlar tarafından üretilmiş ve bu durumda yerleşik

toplumlardaki duvar, ağaç ve maden ustalarının görevlerini bile zaman zaman kadınlar üstlenmiştir (Acar, 1982:8-9).

Küçükbaş hayvancılığın yoğun olarak yapıldığı Ağrı- Doğubayazıt bölgesinde haziran-eylül ayları arasında yöre halkının büyük çoğunluğu yaylaya çıkmakta ve burada yaşamaktadır.

Resim 1. Köylüler Yaylaya Çıkarken (İnalçık, 2008:31)

Yörüklük olarak ifade edilen bu yaşam biçiminde, yöre halkı kolay taşınabilir, katlandığında fazla yer kaplamayan, hafif eşyaları tercih etmektedir. Saha araştırması esnasında Doğubayazıt ve çevresinde tespit edilen beşikler, araştırmalara konu olmuş ahşap ve demir beşiklerden farklı olarak tasarlanmış, daha çok Yörüklerin kullanmış ve günümüzde kullanmakta olduğu hafif, pratik ve basit araçlardan yapılmış beşiklerle benzerlik göstermektedir. Doğubayazıt ilçesinde var olan dokuma beşik örnekleri, yörenin dokumacılık geleneğine uygun, yöresel izler taşımakta ve orijinallliğini korumaktadır.

1.1. Dokuma Beşik Örneklerinin Teknik, Renk ve Kompozisyon Özellikleri

Çocuklarını dokuma beşiklerde büyüten yöre halkı için beşiğin üretimi yeni bir uğraş değildir. Geleneksel yaşam biçimlerinde dokumacılık büyük önem arz etmektedir. Dokuma beşikler de geleneksel dokuma kültürü ile üretilmekte ve üretildiği bölgeye ait izler taşımaktadır.

Araştırma kapsamında incelenen dokuma beşik örneklerinin tamamının atkısı, çözgüsü ve desen iplikleri yündür. Beşikleri oluşturan dokumalarda kilim, cicim, zili ve sumak teknikleri kullanılmıştır. Düz kirkitli dokumalar grubunu oluşturan bu teknikler genel ifade ile

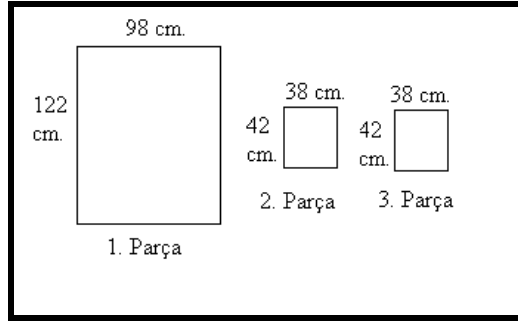
düğümlü halı dışında kalan, enine ve dikey, iki veya daha çok iplik grubunun birbiri arasından değişik şekillerde geçerek meydana getirilmesi ile oluşmaktadır (Acar, 1982:7) (Şekil 2).

Yaylak-kışlak yaşayan yöre halkı, sağlam ve hafif olması, katlandığında fazla yer kaplamaması gibi sebeplerden dolayı yaygı, örtü, çuval, torba vb. gibi kullanım eşyalarında genellikle düz dokuma çeşitlerini tercih etmektedir. Beşik üretiminde kullanılan düz dokumalar, ihtiyaç duyulan ebatlarda özel olarak üretiltikleri gibi, diğer kullanım eşyaları için üretilen düz dokumalardan arta kalan parçalar bir araya getirilerek de hazırlanabilmektedir.

Resim 2. İncelenen Dokumalarda Kullanılan Teknikler

İncelenen beşik örnekleri, kullanılan dokuma parçalarının ebatlarına göre üç, beş veya daha fazla parçalı olarak üretilmektedir. Beşik üretiminde parça sayısının artması, beşiğin daha küçük ebatlardaki dokumaların birleştirilerek bir araya getirilmesini ifade etmektedir.

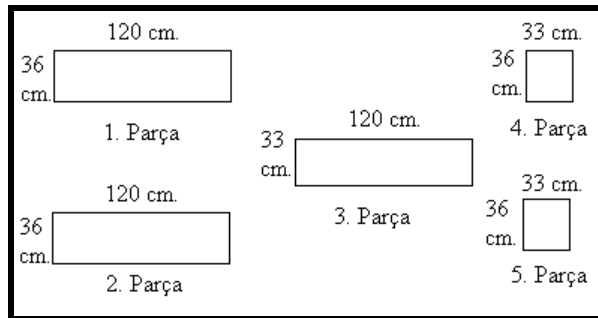

Şekil 1. Üç Parçalı Beşik Üretiminde Kullanılan Dokuma Boyutları

Üç parçadan oluşan beşiğin yan kısımlarına denk gelen uzun kenarları ve alt tabanı tek bir parça halinde üretilmekte ve “U” şeklinde katlanarak kullanılmaktadır. Yanlar için eşit büyüklüklerde hazırlanan iki ayrı parça, beşiğin baş ve ayak kısmını oluşturacak şekilde karşılıklı kısa kenarlara dikilmektedir (Şekil 1).

Resim 3. Üç Parçalı Beşik

Şekil 2. Beş Parçalı Beşik Üretiminde Kullanılan Dokuma Boyutları

Beş parçalı beşik üretiminde ise her parça ayrı ayrı dokunmakta veya daha önce başka amaçla dokunmuş parçalardan arta kalan kısımlar bir araya getirilerek beşik formu oluşturulmaktadır (Şekil 2). Bu şekilde beşik yapımı için özel olarak hazırlanan dokuma parçalarının her iki uzun kenarının ince bordürlerle süslediği de görülebilmektedir.

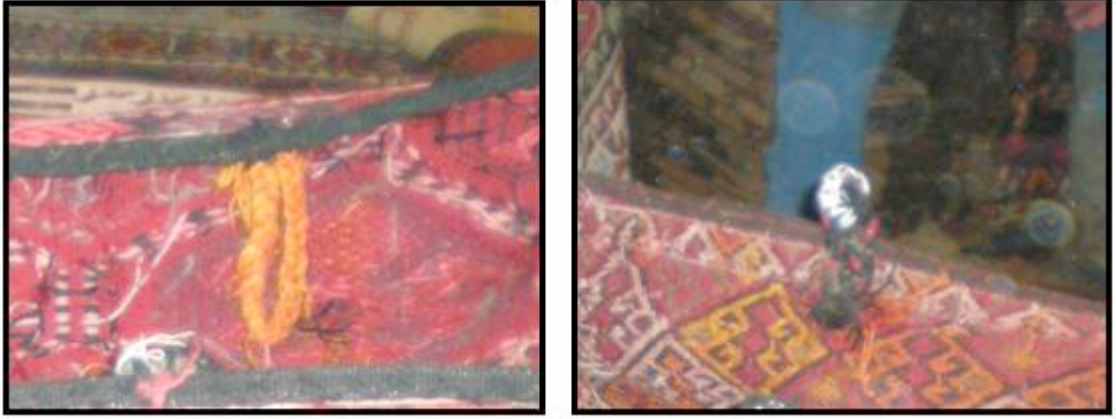
Resim 4. Beş Parçalı Beşik

Beş parçalı beşik örneklerinin bazılarında taban, ayak ve baş kısımlarını oluşturan parçalarda, daha çok artık ipliklerin değerlendirildiği ve her hangi bir motif veya kompozisyon içermediği de görülebilmektedir (Res. 5).

Resim 5. Beşiklerin Tabanlarında ve Kısa Kenarlarında Kullanılan Dokuma Örnekleri

İncelenen küçük ebatlı beşiklerde 6, büyük ebatlı beşiklerde ise 8 adet kulp bulunmaktadır. Bu kulplar beşiğin taşınmasını kolaylaştırmakta, yaylalarda çocuğun böcek, yılan vb. gibi hayvanlardan korunması amacı ile beşiğin zeminden yüksek bir yere sabitlenmesi yanında asılarak sallanmasını sağlamaktadır. Kulplar, ağırlığı taşıyacak kalınlıkta birkaç kat iplikle saç örgüsü şeklinde hazırlanmakta veya yan yana getirilen iplik grubu başka bir iplik yardımı ile sarılarak oluşturulmaktadır (Res. 6).

Resim 6. Dokuma Beşiklerde Kullanılan Kulp Örnekleri

Dokuma beşiklerde kırmızı, sarı, krem, siyah, turuncu, yeşil, açık yeşil, mavi, kahverengi, bordo, pembe, beyaz, lacivert ve gri renkler ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Beşiklerde kullanılan renkler, bölgede farklı amaçlar için üretilen dokumalarda kullanılan renklerle paralellik göstermektedir.

Yöre halkı beşiklerinde, diğer dokumalarında kullandıkları benzer motifleri kullanmışlardır. İncelenen beşiklerde nesnel bezeme olarak; çengel, kertik, göz motifleri, hayvansal bezeme olarak akrep, kurbağa motifleri, sembolik bezeme olarak eli belinde, muska ve geometrik bezeme olarak dört yön ifade eden çarpı/artı “+” motifleri, dörtgen, sekizgen ve baklava motifleri kullanılmıştır (Res. 7).

Resim 7. İncelenen Beşik Örneklerinde Kullanılan Motifler

Beşiklerin kompozisyonlarında dokuma tekniğine bağlı olarak genellikle geometrik formlar kullanılmıştır. Dörtgen formlar içinde aynı motifin farklı renkleri kullanılmıştır. Benzer bir kompozisyon altıgen formların içinde de bulunmaktadır. Beş parçalı beşiklerin uzun kenarlarında, az da olsa, geniş bordürün parçayı çevrelediği gözlenmektedir. Yine Beş parçalı beşiklerin uzun kenarlarında yol yol bölümler içinde aynı motif farklı renklerde tekrar

etmektedir. Motiflerin renklerine göre bölümlerin zemin renklerinin de değiştiği görülmektedir.

Resim 8. Farklı Kompozisyon Düzenlemeleri

Araştırma bölgesinde üretilen beşikler, çocukları dış etkilerden korumak, uyumasını hızlandırmak, üzerine örtülen örtüler ile ışığı kırmak ve beşiğin sallanmasını sağlayarak çocuğun rahatlamasına yardımcı olmak amacı ile çocuk 2-3 yaşına gelinceye kadar kullanılmaktadır. Çocuk büyüdükten sonra gereksinimler doğrultusunda beşikler hurç olarak eşyaların saklanması amacıyla değerlendirilmektedir. Yörede hurç “faraş” olarak bilinmektedir (Resim 9). Beşiklerin hurç olarak kullanımı yanında bölgede beşik üretimine benzer yöntemlerle hurçlar da üretilebilmektedir.

Resim 9. Hurç Olarak Kullanılan Beşik Örneği

SONUÇ

Bölgede varlığı tespit edilen dokuma beşikler, günümüzde az da olsa yaylak-kışlak yaşayan halk tarafından kullanılmaya devam etmektedir. Araştırma bölgesinde geçmişten günümüze gelen dokuma kültürü eski önemini yitirmektedir. Bu durumla birlikte yeni beşik üretiminde de azalmalar olduğu gözlenmiştir. Bölgede üretilmiş veya üretilmekte olan beşikler, değişen ve gelişen global yapı içerisinde hurç olarak değerlendirilmesi oldukça yaygın bir kullanım alışkanlığını oluşturmaktadır. Günümüzde ulaşılan beşik örnekleri yöresel dokuma kültürünü yansıtmaktadır. Yöre halkına ait el dokumaları, halı tüccarları tarafından, makine dokumaları veya tencere, tava vb. gibi kullanım eşyaları ile takas ettikleri belirlenmiştir. Özellikle yöre halkından aldıkları üç parçalı beşikleri parçalarına ayırarak turistlere yüksek fiyatlarda parça kilim vb. olarak sattıkları, bunun yanında beşiklerin boyutlarına uygun dört ayaklı bir iskelet oluşturup, beşiği üzerine ters giydirerek “dokuma sehpa” ismiyle pazarladıkları tespit edilmiştir. Yöresel ürünlerimizin kayıt altına alınması, yöre halkının ürettiği dokumaların değerleri konusunda bilgilendirilmesi ve var olan ürünlerin bilimsel yöntemlerle belgelenmesi açısından bu veya buna benzer çalışmaların yapılmasında büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

ACAR, B., B. (1982). **Türk Düz Dokuma Yaygıları**, Eren Yayınları, İstanbul.

EREN, H., (1999). **Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü**, Bizim Büro Evi, Ankara.

Görgünay, N., (1994). "Türk Halk Kültüründe Doğu Anadolu Dokumaları ve Giysileri", **Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Yayınları**, No:7, Ankara.

Görgünay, N.; Akansel, Melda, (1999). "Kaybolan Dokumalarımızı Kazanabilir miyiz?" **2000'li Yıllarda Türkiye'de Geleneksel Türk El Sanatlarının Sanatsal, Tarımsal ve Ekonomik Boyutu Sempozyumu Bildirileri**, Kültür Bakanlığı Yayınları 2301, Ankara.

Ozanoğlu, T., (2008). **Giresun İli Görele İlçesinde Beşik Yapımı ve Beşik Türküleri**, Gazi Üniversitesi El Sanatları Sempozyumu, Ankara.

Ölçer, N., (1988). **Türk İslam Eseleri Müzesi Kilimler**, Eren Yayıncılık, İstanbul.